

NORRKÖPINGS INDUSTRILANDSKAP VID MOTALA STRÖM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

2 VAD ÄR NORRKÖPINGS INDUSTRILANDSKAP?	KVARTERET KVARNEN 18
3 FRÅN STÄNGT FABRIKSOMRÅDE...	VÄSTGÖTEGATAN 19
4 ...TILL ÖPPET INDUSTRILANDSKAP	LAXHOLMEN 20
5 NORRKÖPINGS HISTORIA KRING STRÖMMEN	STRYKBRÄDAN 21
6 MÄNNISKORNA I FABRIKEN	KVARNHOLMEN 22
7 GRYTSOMRÅDET	BOMULLSSPINNERIET 23
8 PRONOVA	VÄRMEKYRKAN 24
9 BERGS FABRIKER OCH STRÖMS AB	HOLMENTORNET 25

10	KVARTERET GAMLA HOLMARNAS	TELIAHUSET	26
11	DRAGSOMRÅDET MED SPINNHUSET	DE GEER KONSERT & KONGRESS	27
12	DRAGSOMRÅDET MED SPINNHUSET	GAMLA TORGET OCH KONSTANTINOPEL	28
13	KRAFTVERKET HOLMEN OCH ARBIS	NYBORGS, BRYGGERIET OCH TUPPENOMRÅDET	29
14	KÅKENHUS	VILKA VAR ARKITEKTERNA?	30
15	KÅKENHUS	SPONSORER, KARTA (FLIK)	31
16	STADSMUSEET	LITTERATURHÄNVISNING	32
17	STADSMUSEET		

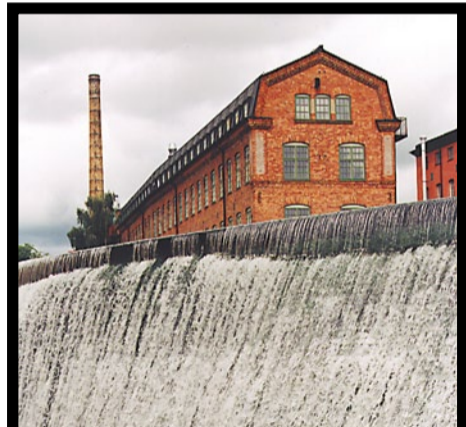
INNEHÅLLSFÖRTECKNING

VAD ÄR NORRKÖPINGS INDUSTRILANDSKAP? ②

Idag kan vi ströva i ett unikt industrilandskap runt Motala Ström. Området domineras av Strömmens forsande vatten och av ståtliga fabriksbyggnader. Husen påminner oss om den tid då nästan allt svenskt ylletyg tillverkades i Norrköping. Här låg Sveriges största industristad och tusentals människor arbetade med spinning och vävning i ylle och i bomull. Norrköping kallades ibland för Sveriges Manchester.

Det var inte utan en viss stolthet som fabriker och andra tittade ut över skogen av skorstenar som ett tecken på framgång. De allra flesta husen kom till mellan 1850 och 1917.

Området sträcker sig från Dragsområdet och Grytsområdet i väster till Refvens grund i öster med f.d. Tuppens tomt, nu bebyggd med radhus.

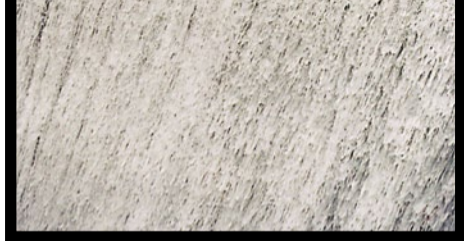

Husen präglas av enkelhet och saklighet. Gula putsade fasader kontrasterar fint mot röda tegelväggar. Ankarjärn, brandtorn och tornspiror förhöjer skönhetsvärdet. De stora smårutiga fönstren med bågformad överkarm är typiska. De behöves för att släppa in så mycket ljus som möjligt.

Flera arkitekter har varit verksamma här: Carl Theodor Malm, Theodor Glosemeyer, Karl Flodin, Knut Philström, Werner Northun m.fl.

Industrilandskapet är unikt i Europa.

VAD ÄR NORRKÖPINGS INDUSTRILANDSKAP? ②

FRÅN STÄNGT FABRIKSOMRÅDE... ③

I början av 1970-talet hotades industrilandskapet. Det var då ett stängt och förfallet fabriksområde, som visserligen var befolkat av en del småindustri men som saknade ekonomiskt realistiska planer för stora delar av bebyggelsen.

Den sista yllefabriken hade tystnat och Holmens Bruk insåg att en flyttning av pappersbruket ut ur stadskärnan var den enda möjligheten om man skulle expandera.

I stället för att riva och bygga nytt satsade Norrköpings kommun på att bevara området och tillsammans med lokala byggföretag började man

medvetet söka efter nya användningsområden för de gamla byggnaderna.

FRÅN STÄNGT FABRIKSOMRÅDE... ③

...TILL ÖPPET INDUSTRILANDSKAP ④

Idag ser vi resultatet av denna satsning: Industrielandskapet finns kvar och präglas nu mer än någonsin av framtidstro och optimism.

Omvandlingen tar nu fart mot ett område fyllt av kunskap, kultur och nöjen.

Här etableras Campus Norrköping, en del av Linköpings universitet, med avancerade utbildningar inom teknik, naturvetenskap, samhällsvetenskap, vård och humaniora.

Stadsmuseet, Arbetets museum och Holmens museum får sällskap av ett Science Center och

stadens nya juvel och självklara mötespunkt – konsertsalen Louis de Geer med sin symfoniorkester.

Här finns också många arbetsplatser med information och kommunikation som arbetsområden. Området har blivit ett nytt centrum.

Promenadmöjligheterna blir fler och människor inser charmen i det vi kallar Industrilandskapet.

...TILL ÖPPET INDUSTRILANDSKAP **4**

NORRKÖPINGS HISTORIA KRING STRÖMMEN ⑤

Genom Norrköping rinner Motala Ström som förbinder sjön Vättern i väster med Bråviken i öster. Strömmen skänker staden kraft med sina forsar och fall. Inne i centrala Norrköping faller Strömmen hela 18 meter.

På medeltiden byggde man kvarnar utmed stränderna men vattenkraften skulle komma att utnyttjas än mer och göra Norrköping till en av Sveriges ledande industristäder under 1800-talet.

Folk fiskade också lax i Strömmen. Laxkaren låg tätt och rätten att fiska kom att regleras hårt.

På 1600-talet, då Sverige skulle försvara sin stormaktsroll, drevs här ett vapenfaktori och ett framgångsrikt mässingsbruk samt hantverksmässig textiltillverkning.

Verksamheterna utvecklades till industri när man alltmer kunde utnyttja vattenkraften. Initiativrika fabriker med kapital, kunniga arbetare och en ständigt växande skara egendomslösa lockades till ett bättre liv inne i staden.

Staden växte och dess befolkning fördubblades på några årtionden.

Längs stränderna och ibland ute på holmarna lät ägarna bygga rationella tegelbyggnader som alltmer vallade in Strömmen.

Via vattenhjul och remtransmissioner fördes vattenkraften in till remdrivna vävstolar och spinnmaskiner. Med tiden kompletterades vattenkraften med ångmaskiner som placerades i fabriken källarvåning.

I Norrköping dominerade yllellverknigen. Man tillverkade olika sorters kläde och kostymtyger som kamgarn, cheviot och tweed. Fram till 1870 behöll staden sin ledarställning. Tusentals människor arbetade i fabrikerna. Därefter har den gått igenom många konjunkturväxlingar.

På 1950-talet var textilkrisen ett faktum och år 1970 lades YFA ned – det sista av stadens ylleföretag. En storhetstid på 100 år var slut.

MÄNNISKORNA I FABRIKEN 6

Textilarbetarna levde under svåra förhållanden. Lönen räckte knappt till mat trots ackord och 13 timmars arbetsdag.

Kosthållet var ensidigt. I boken *Mor gifter sig* skriver Moa Martinsson: ”Det är så med fabriksfolk, sade han, de lever på sitt blaskiga kaffe och bröd och svälter långsamt ihjäl.”

På fabrikerna arbetade både barn, kvinnor och män. De hade olika uppgifter och olika lön. Det var en splittad grupp som organiserade sig sent. Arbetet på yllefabriken hade högre status än arbetet på bomullsfabriken. Det var bättre betalt och mera hantverksmässigt organiserat. Bomullstillverkningen mekaniserades först och här dominerade kvinnorna. Ju mer mekaniserat arbetet blev desto mindre behövdes barnen i fabriken. Arbets-

takten drevs upp och det kunde vara farligt att vara där. Skolstadgan som kom 1842, stärkte motståndet mot barnarbete, framförallt från medelklassen.

Bostäderna som erbjöds, var trånga, fuktiga och kalla. Oftast bodde hela familjer med flera barn i ett rum och kök. Eftersom det var dyrt med ved att hålla värmen med, vädrade man minimalt och luften var unken både hemma och på fabriken. Många arbetare blev sjuka i s.k. bomullslunga på grund av dammig luft och luft-rörskatarr.

En ögonblicksbild från 1873, förmedlad av Isidor Kjellberg, Östgötens redaktör: ”När han först kom till Norrköpings Bomullsväveri AB, Tuppen, överväldigades han av fabrikssalarnas

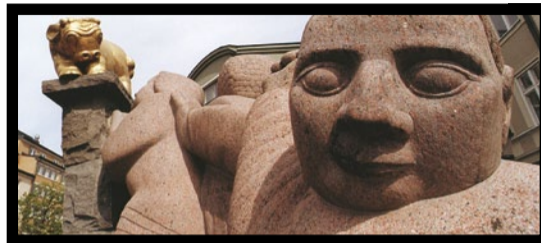

mäktiga intryck. Maskinernas buller var bedövande och i salarna var det en oavbruten, livlig rörelse. Utöver bullret fann han luften skämd och het. I bomullsfabriken arbetade 350 människor varav 300 var kvinnor. Arbetstiden varade mellan kl 6 och 19 med en timmes rast.”

Kata Dalström, som var kringresande agitator vid sekelskiftet, engagerade sig för kvinnorna i textilfabriken. Hon såg deras dubbla förtryck och lyckades att starta en fackförening för väverskor i Norrköping 1906. Pye Engströms skulptur ”Vår enighets fana” på Skvallertorget handlar om detta. Se vidare Västgötegatan (19).

För de som vill se några av de bevarade arbetarbostäderna i Norrköping rekommenderar vi ett

besök på S:t Persgatan 43. Vi öppnar dörren i det gula planket och på vänster sida finner vi en gård som omgärdas av renoverade arbetarbostäder. Det mesta har fått behålla sin gamla karaktär mycket tack vare att gårdshuset finns kvar.

Längan kom till för de som arbetade på Holmens bomullsspinneri på 1870-talet.

På den södra sidan om Strömmen finner vi Grytsområdet. Namnet Gryts betyder grynnor i vattnet. Redan på 1400-talet fanns

här en kvarn och en gård kallad Gropen.

Den äldsta byggnaden är Gryts gård, byggd i klassicistisk stil från 1829. Gården uppfördes som chefsbostad för firman L J Söderberg & Arosenius. Här föddes skalden, litteraturhistorikern och kritikern Oscar Levertin 1862.

Den anläggning som dominerar på Gryts är f.d. Tuppens Bomullsfabriks AB. Här låg spinneri, väveri och tyglagningen. 1875 arbetade 600 personer här, mest kvinnor.

Byggnaderna som vi ser idag, är tillkomna vid flera olika tider under 1800-talets senare del. Det var typiskt för textilindustrins byggnadssätt att lägga till en byggnad när det gick bra. Kommunikationerna mellan husen löste man ibland genom att bygga trä- eller plåtklädda övergångar.

Den fasad som vetter mot Grytstorget är romantisk och engelskinspirerad med sina tegeltrappgavlar och trapptorn med tuppen högst upp. Detta hus är från 1881.

Utanpå den gamla tegelfasaden har man byggt ett kraftverk i glas och betong. Arkitekt var Ragnar Hjort och stilen är funktionalistisk och byggåret var 1936. Huset hyser idag bl.a. en större tandläkarmottagning.

England var det stora föregångslandet inom industriell utveckling och skulle man ha det allra senaste i form av maskiner, know-how och teknisk hjälp så fick det bli import.

Fram till 1842 var det exportförbud i England på textilmaskiner, ett befängt försök av engelsmännen att behålla sitt försprång. Det smugglades en hel del...

Just då bestämde sig tre unga ingenjörer för att starta en modern bomullsfabrik i Norrköping. De for till England och köpte det allra senaste inom maskiner och "know-how". En kväll gick de på tuffäktning. De tyckte det var så spännande att de på stående fot bestämde att "Tuppen", det skall vår fabrik heta och vi skall slå ut alla andra!

Tuppen blev aktiebolag och blev vida känt för sina lakansvävar. 1929 – 1930 byggde man ett tryckeri för gardiner och modetyger för trendmedvetna unga damer. Det låg vid Spången.

1944 slogs Tuppen och Drags samman. Drags som tillverkade ylletyg, gick allt sämre och arbetarna erbjöds arbete vid Tuppen. Det var inte populärt. Det var lägre status att arbeta vid en bomullsfabrik, mera hets och flera maskiner att sköta. Bomullsfabriken mekaniserades snabbare än yllefabriken och här dominerade kvinnorna.

1954 lades Drags ned. Se vidare Drags (11).

ProNova Norrköpings Data- och Kunskapscentrum, är idag inrymt i Gryts textilbyggnader. Det är en stiftelse där bl.a. Norrköpings kommun och Luftfartsverket ingår. Fastigheten ägs av Byggnadsarbetareförbundet. Ett 60-tal företag, konsultfirmor och företag som arbetar med utbildning, data och personalrekrytering har här samlats under ett tak. I det helt restaurerade kvarteret finns också konferenscenter, restaurant, pub och motionsanläggningar.

1987 tog kommunen initiativet till ett data- och kunskapscentrum och intresset koncentrerades till Grytsområdet. 1989 kunde de första företagen flytta in. Friskis & Svettis fanns kvar i huset. Hit kom bl.a. Stadab, Stadskonsult Öst,

IBM, IMS, ISD Datasystem, Kommunens ADB-avdelning, KomVux restaurangskola och IDOK. 1991 öppnas pub och senare tillkommer bl.a. Enator Dotcom, Proffice, IMSA Ehdin & Partners och hotellet Night&Day.

Hyresgästerna är medlemmar i en företagarförening som har till uppgift att ta till vara kompetensen bland de 350 människor som idag arbetar där.

Grytstorget pryds sedan september 1996 av skulpturen "Moa Martinsson". Helga Svartz var hennes ursprungliga flicknamn när hon som liten flicka gick med sin mamma över Järnbron och började i första klass i Holmstadskolan. Lite av norrköpingslivet har hon

beskrivit i ett par böcker. Moa Martinsson var vår första självlärda kvinnliga författare som solidariserade sig med arbetarklassen. Hon var en eldig tidningsdebattör under pseudonymen "Moa". Skulptören Peter Linde har gjutit Moa i brons.

BERGS FABRIKER OCH STRÖMS AB 9

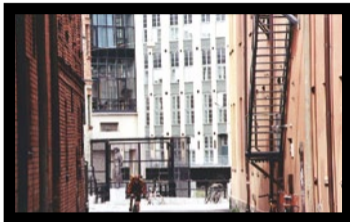
Går vi österut utmed N. Grytsgatan passerar vi en låg sågtaksbyggnad. Den byggdes som färgeri 1909. Färgeriet tillhörde Bergs bomullsfabriker som uppfyller den södra sidan av den lite trånga Grytsgatan. Här finns också ett pannhus med skorsten från 1908. Bergs fabriker var en av Norrköpings tre bomullsfabriker som tillsammans sysselsatte 1000 personer. (1920). Sågtaksformen tillät dagsljus inne i stora byggnader utan direkt kontakt med fönstervägg.

Väl ute på Kungsgatan, mot Strömmen, kan vi uppleva den imponerande fasaden av Ströms ullspinneri från 1857-99. Vid ombyggnaden 1901 smyckades fasaden med nygotiska dekorationer i

rött tegel av arkitekt Karl Flodins hand.

Den mest imponerande byggnaden i detta område är brandtornet från 1904 av arkitekt Knut Pihlström. Det är nyligen restaurerat och jugendformen på taket har fått ny plåt.

Ett brandtorn hade funktionen att spruta ut vatten inne i fabriken vid brand. Det damm som bildades blev väldigt brandfarligt när det kom i kontakt med heta

maskindelar. Spinning av både ylle och bomull krävde också hög luftfuktighet. Man fuktade luften hela tiden med s.k. dysor. Dessa duschade ut vatten som med självdrag spred sig i lokalen. Folk som arbetar i fuktig luft med inslag av dålig hygien, luktar surt. ”Surbullestan” är ett gammalt uttryck för Norrköping. Bullan betyder fabriken

på norrköpingsdialekt. Om- och utbyggnadsplanerna för området Bergs och Ströms är under diskussion.

KVARTERET GAMLA HOLMARNÄ 10

I hörnet Kungsgatan-Kvarngatan reser sig en imponerande fasad. På en sockel av granit höjer sig den putsade fasaden i svagt gult med röda tegelomfattningar och hörnkedjor.

Här har Vadd- och trikåfabriken Axel K Bergwall haft tillverkning och huset ritades av Werner Northun på 1910-talet. I kvarterets norra del som

vetter mot Strömmen, kan vi se ytterligare ett exempel på industriarkitektur av samme arkitekt: C L Svenssons yllefabrik från år 1900. Lägg märke till fönstrens olika utformning på varje våning.

I dessa två byggnader driver idag Studieförbundet sin verksamhet med utbildning och kurser i två av våningarna. Man har inrett studios för musik, video och teater, lokaler för dataproduktion och IT-utbildning. Härifrån sänds närradio och lokal-TV. Här leds studiecirkel i natur, kultur och media samt föreläsningar och filmvisningar. Man har också verksamhet för stadens ungdoms- kultur- och invandrargrupper.

De låga byggnaderna som sammanbinder de båda husen, kom till på 1940-talet.

Längre söderut på Kungsgatan ligger en massiv tegelbyggnad med vackra blinderingar och valvs-lagna fönster. Byggnaden är ritad för Ströms AB

av arkitekterna Pihlström och Eklund 1904. Läggs märke till namnet i tegelmuren. Huset byggdes till 1916, under YFA-tiden, och användes som konststufabrik.

DRAGSOMRÅDET MED SPINNHUSET 11

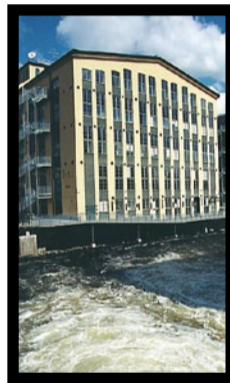
Drags brukar beteckna en plats där man drar båtar över en landtunga mellan två vatten. Motala ströms forsar och fall omöjliggjorde fortsatt båtfärd här. Däremot var de en förutsättning för en blomstrande ylleindustri som var i bruk i 300 år.

Drags historia börjar 1642 då Petter Speet från Lübeck fick privilegiet att starta ett vantmakeri för att tillverka ylletyger. Tyget var ett blått, tätt, valkat och överskuret kläde. Ett tyg som klädde Sveriges första uniformerade armé, den Karolinska.

En av ägarna på 1700-talet hette Urlander. Han hade svårt att få garnleveranserna att komma regelbundet.

På den tiden satt bondkvinnorna hemma på Vikbolandet och lönspann. Arbetet var förstås enahanda och när garnleveransen skulle ske, fattades det ofta en del. Hur skulle man lösa denna garnpropp?

Urlander arrenderade nu kvinnofängelset på Saltängen som sedan kom att kallas just spinnhus.

Enligt den tidens lagar kunde en kvinna som uppnått 18 år och som var ogift och arbetslös, tas in till spinnhuset som tvångsarbetskraft. De hade långa arbetsdagar och fick begränsade matransoner samt tak över huvudet.

Sambandet mellan Drags fabriker och spinnhuset blir än tydligare när man 1790 byggde ett nytt spinnhus som annex till fabriken.

Många fångar blev efter strafftiden sedan textilarbeterskor eftersom de även lärdes upp inne i fabriken med olika sysslor.

Spinnerskorna bidrog till Drags ledande ställning som ylleproducent i landet.

Spinnhuset, från 1790, är gulputsat och byggt i klassicistisk stil. Det har svart plåttak och fyra

synliga skorstenar. Huset ritades av Carl Fredrik Adelcrantz. Gustav III, som reformerade vår fångvård, har signerat ritningen.

DRAGSOMRÅDET MED SPINNHUSET 12

Byggnaden används nu som administrationsbyggnad för kriminalvårdsanstalten i Norrköping.

Nedströms ligger Nya fabriks huset byggt 1891 av arkitekt Karl Flodin. Huset har en livligt putsad tegelfasad och vackert gjutna ankarlutar.

Nya Kamgarvspinneriet från 1912 ritades av arkitekt H E Appelqvist. I dess källare finns ett kraftverk som försåg fabriken med elektrisk ström, i drift fram till 1990. Titta gärna in genom fönstret och se på det vackra schackrutiga golvet.

Lite österut, nedströms, ligger en klassicistisk byggnad med gulputsad fasad. Det är det gamla

ullmagasinet från 1872, ritat av arkitekt Theodor Glosemeyer.

Huset följer slutningen med halv våningar och fasaden ligger vinkelrätt mot Strömmen vilket ger byggnaden spetsiga vinklar. Lägg märke till lagerluckorna av gjutjärn. Ullen importerades från England som kommit längre i sitt avelsarbete för mjuk och stark ull.

I de två fabriks husen kommer under de två närmaste åren att förläggas utbildningsprogrammen för civil- och högskoleingenjörer vid Campus Norrköping. Strax öster om ullmagasinet leder en stenlagd trappa ned mot strömpromenaden. Enligt traditionen användes den av tvätterskorna som sköljde i Strömmen tidiga mornar.

Var de för sent ute kunde lakanen bli kulörta av färgeriernas utsläpp.

Vid infarten till Drags står en liten portvaktstuga i trä från 1870. Stugan byggdes för att ge ”ökad trygghet mot eldfarare även som större kontroll å ankommande personer”.

I anslutning till de gamla husen finns ett 80-tal lägenheter i nya bostadshus. Riksbyggen äger och förvaltar såväl bostäder som utbildningslokaler i området.

KRAFTVERKET HOLMEN OCH ARBIS 13

Idag drivs två kraftverk i Motala Ström: Holmen och Bergsbro-Havet. Kraftverket Holmen invigdes 1990. Här produceras ungefär 120 milj kWh/år. Det är lika mycket som hela Norrköpings åtgång av hushållsel, exklusive uppvärmning.

Inflödet ligger uppströms Drags medan utflödet finns precis nedanför Järnbron. Fallhöjden i Strömmen uppgår till 18 meter.

Turbinen är över 4 meter i diameter och byggnaden går ner 45 meter under Bredgatans nivå. Minimivattenföringen i strömfåran utanför Arbis är under dagtid $20 \text{ m}^3/\text{sek}$.

Strömmen var betydligt bredare innan den vallades in och utnyttjades för mera rationell kraftutvinning.

Före 1920 hade de flesta textilföretag sin egen kraftutvinning med hjälp av turbiner. 1923 byggdes kraftverket Bergsbro-Havet vid Gamlebro. Strömmen utnyttjades då av nio kraftverk.

ARBIS

Huset ritades för arbetareföreningen i Norrköping av den unge grundläggaren och murmästaren Axel Petter Slättengren 1863. Här ordnade man föredrag m.m. för att vidga vyerna för arbetarna. Här fanns en teaterförening där skådespelaren Edvin Adolfsson gjorde debut och Gideon Wahlberg uppförde sina lustspel. På 1930-talet var Elise Ottesen-Jensen här och talade om vikten av barnbegränsning och preventivmedel.

Detta anrika hus föreslås bli studenternas kårhus med bl.a. studentexpedition, festlokaler m.m.

KÅKENHUS 14

Kvartersnamnet Kåkenhus härrör från Kokenhusen i dåvarande Livland, numera Lettland. Det var på 1600-talet som ägaren till kvarteret uppkallade detsamma efter en fästning på Dünas strand, ockuperad av svenskarna 1625.

I kvarterets västra del har det legat en kvarn redan på 1500-talet. Kvarnrörelsen avvecklades när textilen expanderade.

På 1850-talet startade firman Herman Wahren den tredje största klädestillverkningen i staden. 1863 bildade man aktiebolag under namnet Bergsbro AB.

Ylleindustrin fick det besvärligt under tidigt 1900-tal och en fusion bildades 1913 av de fyra största yllefabrikanterna: Rickard Wahren AB, Ströms AB, D. Brücks AB och Bergsbro AB som tillsammans blev YFA.

Den äldsta byggnaden i Kåkenhus som vi kan se idag är den 1890 uppförda klädesfabriken, ritad av arkitekt Karl Flodin.

Över Kåkenhus ståtliga tegelfasad reser sig ett trapp torn med krenelerad avslutning ritad av Werner Northun omkring 1915.

Den ståtliga fasaden mot Strömmen, från 1907, tycks resa sig ur vattnet på hög granitsockel i tre våningar med vind. En starkt artikulerad fasad vetter mot vattnet med lisener sammanbundna i tredje våningen med dekorativa valvbågar. Östra gavelns mittparti avslutas med en tidstypisk stickbåge krönt av tre huvar.

1959 ritade Ivar Tengbom det sju våningar höga fabriks huset längst österut i typisk enkel och klar 1950-talsfunktionalism.

I Kåkenhus låg YFA – den sista yllefabriken i Norrköping.

YFA lade ned sin produktion 1970. Då blev 900 arbetare utan arbete.

Kåkenhus kommer att utgöra kärnan i Cam-

pus Norrköping, Linköpings universitet i Norrköping. De gamla tegelbyggnaderna får nya moderna entréer och interiören omskapas till ändamålsenliga lärosalar och modernt bibliotek. En tillbyggnad mot väster av arkitekterna Åsberg&Wångstedt kommer till. Studenterna som utbildar sig till civil- och högskoleingenjörer, kommer att undervisas där.

KÅKENHUS 15

Kåkenhus kommer liksom övriga lokaler inom Campus Norrköping även att utnyttjas för forskning. Akademiska Hus har börjat om- och tillbyggnadsarbetet och Kåkenhus ska vara färdigt för inflyttning hösten 1998. TP Fastighetskonsult är projektledare.

På andra sidan Bredgatan i hörnet Luntgatan/Sandgatan ligger den av Karl Flodin år 1897 uppförda märk-

värddiga byggnaden helt i betong. Det är Sveriges första betongbyggnad.

Kvarteret Tappan, norr om Kåkenhus, kommer att bebyggas med lokaler för utbildning och forskning inom teknik och naturvetenskap såväl som inom filosofisk fakultet. Dessa kommer att tas i bruk hösten 1999. I kvarteret Spetsen kommer inledningsvis att bedrivas utbildning och forskning vid filosofisk fakultet, bl a. inom områdena lärarutbildning och kultur och medier.

Frälsningsarméns gästhem, med adressen Bredgatan 46, omvandlas nu av Hyresbostäder till studentlägenheter.

Norrköpings stadsmuseum är inrymt i byggnader utmed Strömmens norra strand; Bergsbrogården eller den Skiöldska gården samt Knäppingen, ULTRA och NIGA.

Bergsbrogårdens bostadshus är troligen byggt strax efter 1750. Gården nedanför bebyggdes med uthus och verkstäder. En av ägarna Beurling uppförde 1801 ett litet runt lusthus i grekisk tempelstil, helt i trä. Det ligger än idag romantiskt inbäddat i grönskan på Speyermans holme.

Om Beurlings lusthus berättas följande anek-

dot: "Beurling hade en tjänsteflicka, som var fästmö till en ung färgare i det s.k. Laxholmsfärgeriet, som låg på andra sidan Strömmen. Då hennes husbonde inte var hemma hade hon kommit överens med fästmannen att signalera detta genom att sätta upp ett vitt papper i ett av lusthusets fönster. Den unge mannens "väg till ena pigo" var då alltså fri och de två kunde få en liten herdestund i lusthuset.

Men på den tiden hade husbonden större rätt att blanda sig i de anställdas privatliv. Beurling hade på ett eller annat sätt lyckats lista ut hur den hemliga trafiken gick till och, som den spjuver han var, satte han en dag upp signalen "kusten klar" i lusthusfönstret. Kvällen kom och det gjorde

färgaren också. Men det var ingen mjuk famn som väntade honom utan istället mästare Beurlings hasselkäpp. Det blev ett mottagande som säkerligen betog honom lusten att för framtiden göra några besök i lusthuset.”

1868 flyttades det större lusthuset till Speyermans holme. Det är uppfört i romantisk schweizerstil.

Bergsbrogårdens trapphus med utsiktstorn är tillkommet under 1800-talet, liksom de båda flyglarna.

Det Grå Huset, byggt 1831, har använts som ullmagasin och kemikalielager.

Den faluröda trälängan användes som stall. Lägg märke till den eleganta vindflöjeln!

1970 köpte Norrköpings kommun Bergsbrogården och Stadsmuseet har idag kansli, bibliotek och arkiv i huset.

Gården är ett bra exempel på en handelsmans- eller småfabrikörs gård under 1800-talet.

STADSMUSEET 17

ULTRA

Utmed Holmbrogränd ligger en hög och smal byggnad i rött tegel, ULTRA. Här låg ett ylleväveri med samma namn till 1930.

Bottenvåningen är byggd 1894, senare tillkom ytterligare våningar.

NIGA

Mellan 1903 och 1913 tillkom större delen av NIGA-byggnaden. Huset kompletterades 1938 med två våningar. Här fanns färgeri, kemisk tvätt och strykrum.

1928 övertog Emil Skiöld hela gården och Norrköpings Färgeri AB flyttade in. NIGA slogs

samman med Norrköpings Färgeri och blev Färgeribolaget-NIGA. Man sysslade med garnfärgning, blekning, kemisk tvätt och sidenfärgning.

Tack vare en unik hjälpinsats av ett 20-tal textilare dundrar fortfarande en del gamla textilmaskiner på andra våningen i NIGA-huset. Det är Stadsmuseets stolthet. Norrköpings Stadsmuseum har en livlig program- och utställningsverksamhet.

På våning tre finns utställningar om Lennings textilskola och om Norrköping som textilstad. I bottenvåningen visas tillfälliga utställningar och här ligger entré, reception och museibutik.

KNÄPPINGEN

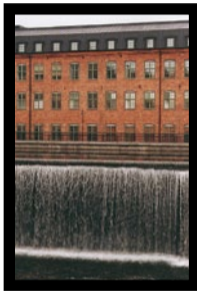
Går man tillbaka i gården Knäppingens ägarlängder under 1700- och 1800-talet finner man ett brokigt galleri av yrken och människor. Bland annat perukmakare, hökare, tobaksfabrikörer, färgare, bruksbokhållare och stadskirurg. 1811 brann gården ned till grunden. Kvar blev de kraftiga källarvalven. De togs fram och restaurerades 1928, då Emil Skiöld inrättade en restaurang i huset. Många Norrköpingsbor har firat högtids-

dagar här. Namnet Knäppingen har huset fått efter en namntävling som Skiöld utlyste. Det går tillbaka på den viking som man tror härskade över Norrköping från sin borg mitt i Strömmen ungefär vid Gamlebro.

Norrköpings Stadsmuseum öppnades 1981.

KVARTERET KVARNEN 18

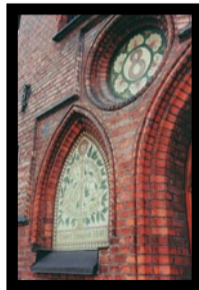
I Kvarteret Kvarnen utmed Strömmen ligger en imponerande tegelbyggnad som tycks störta rakt ned i vattnet. Den kallas för Smedjeholmen efter den ö den vilar på. Här gick vattnet på båda sidorna om holmen. I närheten borrade man gevärspipor på 1700-talet och på Smedjeholmen provsköts dessa.

Huset på Smedjeholmen byggdes som färgeri för Rickard Wahren AB och ritades av Ludvig Pettersson 1895. Byggnaden eldhärjades och brann ned till grunden för att 1910 byggas upp igen, lite högre än tidigare. Den råa tegelväggen, de stora fönstren med massor av små rutor är typisk fabriksarkitektur från den här tiden. Loka-

lerna var visserligen försedda med gasbelysning men dagsljuset var viktigt att ta till vara.

Idag inrymmer fastigheten allt från friskvårdsanläggning, administrationslokaler och bostäder till det ungdomsprojekt som kallas SYSTEMET och i höjd med vattenlinjen ligger en omtyckt lunchservering.

På Tunnbindaregatan 8 ligger en påkostad tegelbyggnad uppförd 1891 som kontors- och fabriksbyggnad för Rickard Wahren AB. Huset har utsökta byggnadsdetaljer med gotiska inslag i fasaden och i trappuppgången finns de färgrika original-

fönstren kvar. Huset ritades av stadsarkitekten Karl Flodin. Idag har bl.a. Medborgarskolan studielokaler i huset.

På Västgötegatan 11 ligger Ståhlboms Kvarn, den sista fungerande vattenkvarnen i Norrköpings innerstad.

Föregångare var den Reutercrantziska Kvarnen uppförd efter 1719. Om- och tillbyggnader har gjorts 1881 och 1945.

De båda karaktäristiska valven i granit kom till

1900 efter ritningar av Erik Fröling.

Idag har studieförbundet ABF sin verksamhet i femvåningsbyggnaden.

Silobyggnaden på andra sidan gatan är från 1924. Den ritades av Knut Pihlström och är stadd i starkt förfall. Tidigare gick det ett transportband över gatan mellan byggnaderna.

VÄSTGÖTEGATAN 19

Vid Skvallertorget där Västgötegatan möter Kungsgatan, ligger ett av stadens 1700-talshus. Det är Bergslagsgården, en timmerbyggnad som flyttades hit på 1740-talet.

Här bodde änkan Echhoff med sina söner. Hon drev en tröj- och strumpfabrik och fick betala lyxskatt för sin styvkjortel och de två sönerna för sina peruker och sitt puder.

Husets goda standard gjorde det lämpligt att använda vid Ståndsriksdagen 1769. Sonen Claes Echhoff fick upplåta sin stora sal till mötets ”Protokolldeputation”.

Senare ägdes huset av några färgare som också hade färgeri där strandpromenaden idag passerar. En av Norrköpings konsumföreningar har haft butik här. Huset är byggt i karolinsk stil men takkuporna ger ett modernt intryck. Idag visar Skådebanan och Konstfrämjandet konstutställningar i bottenvåningen.

Skvallertorget har fått sitt namn av att det låg skvaltkvarnar, d.v.s. vattenhjulsdrivna mjölkvarnar, i närheten. Västgötegatan som utgår från Järnbron, är den enda gata i Norrköping som har kvar sin medeltida sträckning. Den följer slutningen utmed Strömmen på ett naturligt sätt. I övrigt har stadens gatusystem formats enligt 1600-talets ideal, d.v.s. i rutnät.

Längst ned mot Järnbron eller Gamlabro, som är den äldsta kända broförbindelsen över Strömmen, ligger ställverket från 1895. Det är fast förankrat i stadsbilden på sin klippstensgrund. Det

byggdes om 1923 efter ritningar av Ivar Tengbom och fick sin ljusa putsfasad med mörka lisener. Fasaderna anknyter till det angränsande kraftverket Bergsbro-Havet, ritat av samme arkitekt, ofta anlitad av Holmens Bruk.

Mitt framför oss på Dalsgatan reser sig det Swartziska huset med Swartzens valv. Huset rita-

des för John Swartz' räkning 1840-42. Han kallades Norrköpingskungen och var en framgångsrik snusfabrikör och kommunalpolitiker.

Familjen ägde hela kvarteret mellan Järnbron och Gamla Råd-stugugatan. Där drev man snus- och mjölkvarnar i fem generationer. Det Swartziska huset i empirestil är ett exempel på hur en industriman kunde forma sin bostadsmiljö. Senare tillkom en blomstrande vinterträdgård med en italieninspirerad loggia och utsikt över Strömmen.

Laxholmen har fått sitt namn av att det var här man tog hand om fisken när den fastnat i laxkaren i strömfåran.

Laxfisket var betydande från medeltid och fisket reglerades alltmär. 1520 tillsattes en laxfogde för att bevaka Kronans intressen. Här låg små byggnader av trä ända fram till 1916 då Strykjärnet, ritat av

Folke Bensow, byggdes som Holmens Bomullsväveri. Byggnaden göts direkt på berget och fick holmens form. Arkitekturspråket är tidig 20-talsklassicism. Gul puts på fasad och detaljer i svag relief i mörkare färg. Lisenerna avslutas med

LAXHOLMEN 20

joniska kapitäl mot takfrisen som har klassiska drag. Alva Carlsson, rullerska på Strykjärnet mellan 1927-62, berättar levande om sitt liv i rulleriet i en charmig trapputställning: ”På lördagarna brukade vi springa ner i källaren och duscha innan arbetstiden var slut, det fick man inte förstås.”

Idag ryms Arbetets museum i Strykjärnet. Arbetets museum har LO, ABF, KF, TBV och TCO som huvudmän. Dessa fem stiftare har, under medverkan av staten, med detta museum samlats kring temat arbete.

Arbetets museum är ett modernt museum för samtidshistoria. Här förenas vetenskaplig dokumentation och samhällskritisk debatt med konstnärlig utformning. Programverksamheten är livlig. Museet samarbetar med författare, konstnärer, musiker m.fl. Museet samlar information och dokumenterar, producerar utställningar, ger ut böcker och anordnar debattkvällar. Återkommande teman för utställningar är mänskliga rättigheter och fotodokumentation.

STRYKBRÄDAN 21

Den långsträckta Strykbrädan är sammanbyggd med Strykjärnet. Den byggdes som klädesfabrik och har tydliga klassicistiska drag. Strykbrädan har under lång tid använts för olika textila aktiviteter. Både ylle- och bomullstillverkning har varit aktuella. 1963 avslutades textilarbetet och Holmens Pappersbruk började använda huset för personalutbildning. Strykjärnet hyrdes samtidigt ut till EsseltePac.

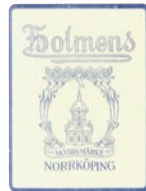
Idag finns Norrköpings konstskola med skulpturinriktning i källar- och bottenvåningen. Skolan är tvåårig och drivs av Folkuniversitetet. Som utsikt från ateljéerna har eleverna ett vattenfall. Granne med konstskolan ligger ett nytt arbetsplatsmuseum.

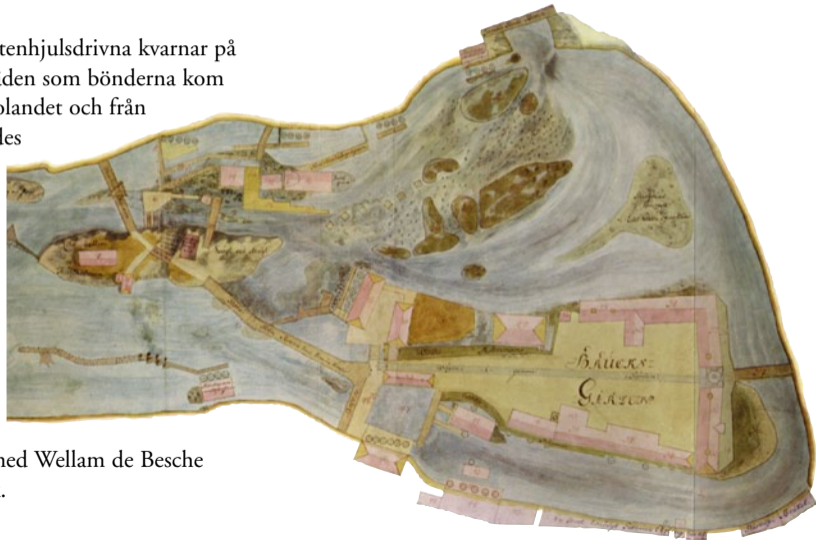
Det kallas Holmens museum och drivs av f.d. pappersarbetare från Holmens Bruk. Här kan vi studera gamla fotografier, maskindelar mm. På begäran visar man papperstillverkning.

Nästa våning hyser Centrum för lärande & kommunikation. Ett IT-center som skall stödja och utbilda lärare m.fl. i hantering av den nya tekniken. Laxholmstorget (utanför) är en av de nya mötesplatser i Industrilandskapet som vuxit fram det senaste året. Utanför konstskolan, på strandpromenaden, ligger en regulator till turbinbladen för turbinen i Ströms Kraftstation.

KVARNHOLMEN 22

På Kvarnholmen låg vattenhjulsdrivna kvarnar på alla sidor. Här maldes säden som bönderna kom körande med från Vikbolandet och från Östgötaslätten. 1609 lades grunden till en vapensmedja på Kvarnholmen. Man tillverkade pistoler, muskötter, harnesk, krut och mindre kanoner. Mest känt blev mässingsbruket med Louis de Geer som finansjär. Han kom till Sverige 1627 och tillsammans med Wellam de Besche skapades Holmens Bruk.

Sverige som låg i krig ute i Europa sedan länge, hade lånat pengar av Europas rikaste man. Han bjöds hit som avbetalning på lånet. Här fann Louis de Geer förutsättningar för ny frisk verksamhet: Norrköpings hamn, ett rikt omland, vattenkraften i Strömmen och stora skogar i norra Östergötland. Inom ett år hade han satt igång skeppsbyggeri, repslageri, plåtslageri och t o m ett nytt bryggeri. Duktiga smeder från flera av Europas länder kom hit och utvecklade smideskonsten.

På Kvarnholmen har mjölkvarnar, mässing, såpa och bomullsspinning fått lämna plats åt papperstillverkning. 1633 började man tillverka papper för hand på Laxholmen. Efter två bränder

lade man ned. Nästa försök gjorde man 1806. Behovet av papper ökade i takt med den svällande svenska administrationen. Den första pappersmaskinen köptes 1837. Spill från stadens många textilfabriker gjorde råvaran, lump, lättillgänglig. Utvecklingen har sedan gått fram mot allt fler maskiner, skogsinköp och större produktion. Den sista maskinen stannade 1986 och Holmens Bruk som idag heter Holmen Paper AB, har flyttat ut till en hypermodern anläggning (Braviken) med tre pappersmaskiner vid Bråviken, norr om Norrköping. Där tillverkas varje år 700 000 ton papper till många av världens ledande tidningar.

BOMULLSSPINNERIET 23

Den stora gula slätputsade byggnaden i tre våningar med en frontespis ut mot vattenspegeln är byggt 1854-56 efter ritningar av Carl Theodor Malm som var Norrköpings stadsarkitekt 1842-1885. Det byggdes som bomullsspinneri för Holmens Bruk. Hiss, vattenklosett och sprinklersystem fanns i huset som ansågs vara ofantligt stort på sin tid. Så stort att "hela Linköpings befolkning kunde få plats i nedervåningen" enligt Norrköpings tidningars skribent i mitten av 1800-talet.

Enligt Andrew Malkolm, en av de två skotska bröder som stod för tekniken i huset, beskrevs hissen så här: "Man behöfver i denna lokal ej begagna trapporna för att förflyttas mellan

våningarna utan instiger blott i ett rörligt rum och är strax inne i vilken våning man önskar".

På höstterminen 1998 kommer universitetets samtliga lärarutbildningar i Norrköping att flytta

in i huset. Detta betyder att grundskollärare, förskollärare och fritidspedagoger kommer att studera här.

Ute på Kvarngatan ligger ett litet rött trähus - Forssténska huset som är det enda som finns kvar av 1700-talsbebyggelsen på den gamla bruksgatan. Här bodde Petter Forsstén 1806-15. Han tillverkade blyvitt (färgämne) och kokade såpa till Holmens Bruk. Nu används huset av Fältbiologerna.

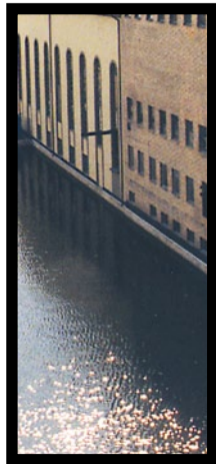

Den äldsta delen av Malcolms ångkraftcentral byggdes i två etapper 1927 och 1930 efter ritningar av arkitekt Ivar Tengbom. Med sin gulputsade fasad och höga smala fönster är byggnaden en fin representant för den 1920-talsklassicism som vi kan se flera exempel på i Industrilandskapet. Byggnaden

innehöll tre stora koleldade ångpannor som försåg textil- och pappersindustrin i Holmenområdet med värme och ånga. Väster om byggnaden finns ett uppfodringsverk för kol. 1958 tillkom en oljeeldad panna som inrymdes i en tegelbyggnad, ritad av arkitekt Bertil Berg.

Ett litet vattenreningsverk i klassicistisk stil, kallat Likboden, vid Värmekyrkans nordöstra hörn byggdes 1931.

I ett samarbetsprojekt kallat Himmel och Hav Science Center har Linköpings universitet, Norrköpings kommun, SMHI, Sjöfartsverket, Luftfartsverket, Telia PubliCom och Holmenbyggarna gemensamt utvecklat förslag om ett

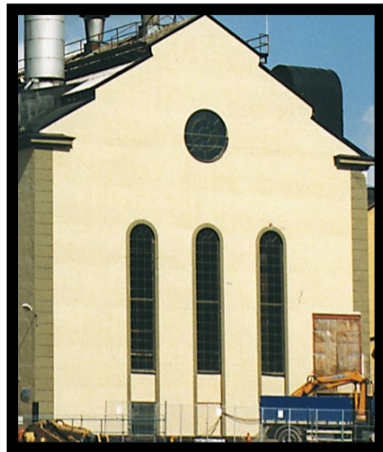

teknik- och naturvetenskapligt centrum i Värme- kyrkan. Tanken är att skapa ett miljö- och kommunikationsinriktat science center med bred för- ankring inom utbildning och forskning och den offentliga och privata näringsverksamhet som bedrivs i regionen.

Torget utanför kommer att innehålla en amfi- teater med möjlighet till utomhuskonserter.

HOLMENTORNET 25

Tornet hade en livsviktig funktion. Härifrån kunde man hålla brandvakt. Det torn vi ser idag byggdes 1750 och utgör entré till Kvarnholmen.

Det är byggt i klassicistisk stil med markerade hörnkedjor i avvikande färg. Det har sedan länge varit symbol för Holmens Bruk.

Initiativet att bygga ett nytt torn 1750 kom från Holmens Bruks dåvarande ägare Johan Eliasson Forsberg. Murarmästare Strubel fick uppdraget. Han hade tidigare bl.a. byggt om amiralitetsskyrkan i Karlskrona.

”Ett högt och smalt stenhus till 3 etagers höjd och därovan också ett klocktorn.” Att det var

Strubel vet vi därför att en bronsplatta omtalar detta, belägen i den förgyllda knoppen högst upp. Lägg märke till det vackra kassetaket i trä i en av våningarna.

Från klockhuven ringdes arbetstiderna och brandvakten ringde ”i vård” och ”ur vård”. På så sätt markerade han när han gick på och av. Även dygnets tider tillkännagavs i tornet – en av de tre klockorna i staden.

De lägre byggnaderna som omramar tornet är helt nybyggda. Här låg tidigare de s.k. brännhyttorna där mässingen framställdes. I anslutning till dessa låg kopparkamrar för förvaring av den dyrbara kopparn.

Mässingen levererades i stora trådrullar med

sigill och användes till vapen- och byggnadsdetaljer. Den varken ärgade eller rostade.

Innanför Holmentornet öppnar sig en plats omgiven av till vänster Telia-byggnaden och till höger en kontorsbyggnad i tre våningar, ritad av Theodor Glosemeyer 1874. Här är flera moderna kommunikationsföretag hyresgäster sedan 1991. I bottenvåningen finns restaurang, dansutbildning som drivs av Folkuniversitetet och reklambyrå.

På 1600-talet var platsen inramad av tråd-dragerier, kittelslagerier, snidverk och jernverk och längre upp mot Värmekyrkan låg den sista mjölkvarnen på Kvarnholmen.

Med näsan mot Holmentornet ser vi till vänster en kvadratisk byggnad med högt välvat tak med ett ljusinsläpp i mitten. Det var tidigare ett packhus för Holmens Bruk, ritat av Ivar Tengbom.

Idag är det flera företag inom Teliakoncernen som har fått en modern och flexibel arbetsplats i "Hattstugan" och i Holmenlängan utmed Kvarngatan.

Här arbetar idag 350 personer inom koncernens bolag och divisioner. Ljusinsläppet liknar det teletorn som fanns på Sveriges första telefonstation på Malmskillnadsgatan i Stockholm.

Huskroppen sträcker sig in i Holmenområdet och bildar en funktionalistisk fasad mot den

TELIAHUSET 26

öppna platsen innanför Holmentornet. Från Kvarngatan kan vi se hur fasaden växer upp ur den gamla Holmengula slätputsade klassicistiska låga längan och signalerar med ett modernt formspråk i metall och aluminium.

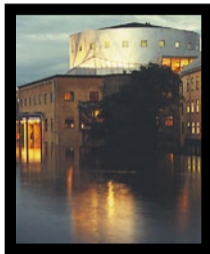

Arkitekt är Kai Wartiainen, numera professor vid KTH i Stockholm. Hans förslag kallades ”PIPÅ” och betyder liten mössa eller huva och hade fått sitt lustiga namn av att han satt ventilationstuber eller trattar på husen. Några sådana ser vi sticka upp på fasaden utmed Kvarngatan. Kai Wartiainen vann arkitekttävlingen 1987 bl.a. för att han låtit ta fram vattnet framför Holmentornet så att vi upplever den forna holmen som en ö igen.

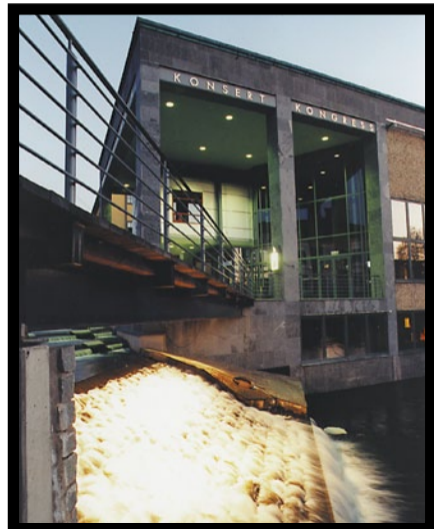
DE GEER KONSERT & KONGRESS 27

Till höger om Holmentorget ser vi entrén till Louis de Geer Konsert & Kongress. Den sista pappershallen är nu ombyggd till entréhall för konsert och kongressgäster. Ivar Tengbom ritade den ursprungliga hallen 1954. I den ombyggnad som gjordes 1994 av Bo Karlberg och Fritz Olausson

har fasadens gnejsbelagda pilaster-system fått stå fram i ny kontrast mot det lätta burspråk man tagit upp mot Hästskodammen utanför.

Konserthallen är gjuten i glidform inne i en byggnad från 1945. Den har plats för 1300 lyssnare. Norrköpings Symfoniorkester har fått en

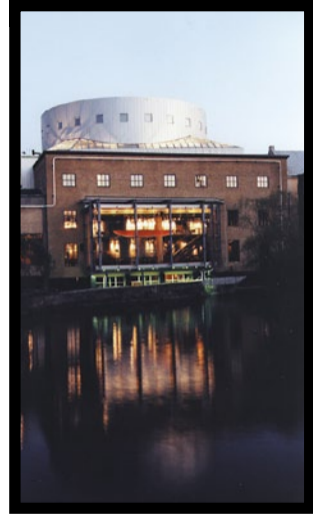

repetitions hall med dagsljus för orkesterns 87 medlemmar och norrköpingsborna har fått ett smycke att vistas och mötas i. Vackra övningslokaler ligger runt om i huset.

Här ges ett 80-tal konserter årligen med en sammanlagd publik på 70 000 personer.

Kongressverksamheten är livlig och drivs av Louis de Geer Konsert & Kongress.

Fastighetsägare är Holmenbyggarna, Byggnads AB Henry Ståhl, HSB, Riksbyggen och Norrköpings kommun.

GAMLA TORGET OCH KONSTANTINOPEL 28

Torget är stadens äldsta handelsplats. Det föll sig naturligt att lasta av och handla när man ändå inte kunde segla vidare i den strida Strömmen. Platsen är idag ett välbevarat handelstorg omgärdat

av flera handelsgårdar från 1800-talet. Flera av de gamla gårdarnas vinkällare är idag restauranger.

Carl Milles staty av Louis de Geer är det första vi ser när vi kommer in på torget. Han har Strömmen, dess laxar och kvarnar på sockeln under sig och han utstrålar makt där han står ett stenkast från Holmens Bruk, sin skapelse. Carl Milles gjorde statyn 1945.

Tvåljockes hus på hörnet är ett av stadens få 1700-talshus. Här låg stadens första boklåda, som drevs av Erik Vase. Senare drev Tvåljocke sin affär för s.k. korta varor här. Han kokade också såpa för Holmens Bruk.

På Dalsgatan mitt emot Holmentornet ligger en massiv gulputsad byggnad. Den byggdes som lagerlokal för råbomull som man importerade från Amerika. Kriget mellan Nord-och Sydstaterna gjorde handeln osäker och hamstring vanligt. Senare användes huset som reservdelslager till pappersbruket. Arkitekt var Carl Theodor Malm och byggår 1856. Kvartersnamnet Konstantinopel vittnar om att Norrköping var en betydande handelsstad med kontakter över hela världen.

1975 byggdes huset om till kontor för Holmens Bruk. Idag äger Hyresbostäder huset och använder det som huvudkontor och boförmedling.

I en byggnad mellan Garvaregatan och Motala Ström låg Aktiefolaget Nyborgs Yllefabrik. Huskroppen böjer sig följsamt utmed vattnets krök och växer ur forsen på ett spännande sätt. Huset är byggt i flera etapper från 1905 och fram till 1940-talet. Arkitekt till den äldsta delen var Werner Northun.

Här tillverkades de finaste ylletyger som engelskt kamgarn, cheviot och tweed. Nyborgs "blå cheviot" var välkänt i hela Europa. 1957 lades driften ned och idag hyser huset en mängd företag. Nyborgs var ett familjeföretag som månade om arbetsmiljön. I matsalen lät man

inredningsarkitekten Erik Chambert utföra en väggmålning och utanför den låg solterrassen, byggd för de anställda på Nyborgs.

Bryggeriet ligger i nästa kvarter. Huset är utsmyckat med romantiska tegelornament. Bryggeriet drevs av Norrköpings Förenade Bryggerier bland vilka Anderssons var ett. Senare köptes det

av Pripps. Bryggeriet byggdes om till bostäder 1981. Det är ett exempel på Riksbyggens tidiga satsning på bostäder i Industrilandskapet.

På andra sidan Spången, den lilla gångbron som förbinder oss med Strömparken, låg till 1969 Norrköpings Bomullsväveri Tuppens färgeri, tryckeri och appreturanläggning samt ångcentral. Här trycktes modetyger under ett 20-tal år. 1950-talet var en glansperiod för Tuppen. Många norrköpingsbor kommer ihåg neontuppen som roterade på taket.

Den majestätiska byggnaden revs och idag ligger moderna radhus i rött tegel på platsen.

VILKA VAR ARKITEKTERNA?

Ett urval av de arkitekter som ritat byggnader i Industrilandskapet:

Carl Theodor Malm
(1815-1890).

En av Sveriges första stadsarkitekter, verksam i Norrköping 1842-85.

Han arbetade i en för staden mycket expansiv tid och fick rita flera skolor, industribyggnader och offentliga byggnader.

Carl Theodor Malm behärskade de klassiska nystilarna som dominerade arkitekturen på 1800-talets senare del t.ex. nyklassicism i bomullsspinneriet och nyempire i Swartziska huset på Järnbrogatan.

Ivar Tengbom
(1878-1968).

Professor vid Konsthögskolan 1916-20. Ivar Tengbom är känd för sin tekniska rationalitet och höga konstnärliga kvalitet och genomarbetade detaljer.

Han ritade Stockholms konserthus 1926. Han arbetade för Holmens Bruk och ritade byggnaden som nu är ombyggd till entréhall till Louis de Geer Konsert & Kongress samt Värmekyrkan och kraftverket Bergsbro-Havet.

Werner Northun
(1865-1936).

Werner Northun kom till Norrköping 1896. Hans första fabriksuppdrag var C.L. Svenssons Yllefabrik

vid södra fästet av Bergsbron. För Rickard Wahren ritade han Kåkenhus med fasad i rött tegel mot Strömmen.

Werner Northun var verksam i Norrköping i över 30 år. Han har ritat c:a 100 hus i staden. Han behärskade nationalromantik, jugend och senare även 20-talsklassicism.

Karl Flodin

(1857- 1930).

Efterträdde Malm som stadsarkitekt 1886-1928.

Karl Flodin ritade flera skolor och bostadshus

under 1880- och 90-talen. Han behärskade bl.a. nationalromantiken med naturstensdetaljer och jugendstilen som han mötte på världsutställningen i Paris 1897. Karl Flodin har troligen ritat nya fabriks huset för Drags 1891 och fasaden för Ströms AB vid Bergsbrons södra fäste.

Knut Pihlström

(1875 -1940).

Verksam i Norrköping från sekelskiftet till 1920-talet. Etablerade sig 1908 med egen firma och ritade

affärshuset Pelikan med biografen Röda Kvarn vid Drottninggatan. Verkade i nationalromantisk stil med omsorgsfull materialbehandling och i jugendstil. Brandtornet till Ströms AB är ritat av Knut Pihlström, likaså konsttullfabriken utmed Kungsgatan.

Theodor Glosemeyer

(1832-1886).

Verksam i Norrköping från 1860. Theodor Glosemeyer ritade bostadshus, magasins-

byggnader, industrilokaler och institutioner. Ett exempel är ullmagasinet vid Drags.

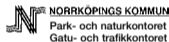
Byggnaderna har klassiska drag i lugn anda med slät puts och regelbunden form.

Folke Bensow

(1886-1971).

Arkitekt med två kända byggnader på sitt samvete: Laxholmsväveriet, ”Strykjärnet” 1917 och Apotekarnes vattenfabrik i Göteborg 1934.

31 SPONSORER

AB MITT I STRÖMMEN (SYSTEMET) • PRONOVUM HB • HIMMEL OCH HAV SCIENCE CENTER
• FASTIGHETSFÖRVALTNING WEINE ÖRTEGREN • PRONOVA DATA- OCH KUNSKAPSCENTRUM

Telia Assist AB
Telia Data AB
Telia Företag AB
Telia MegaCom AB
Telia Nätbyggnad
Telia Nättjänster
Telia PubliCom AB
Telia System AB
Telia TeleCom AB

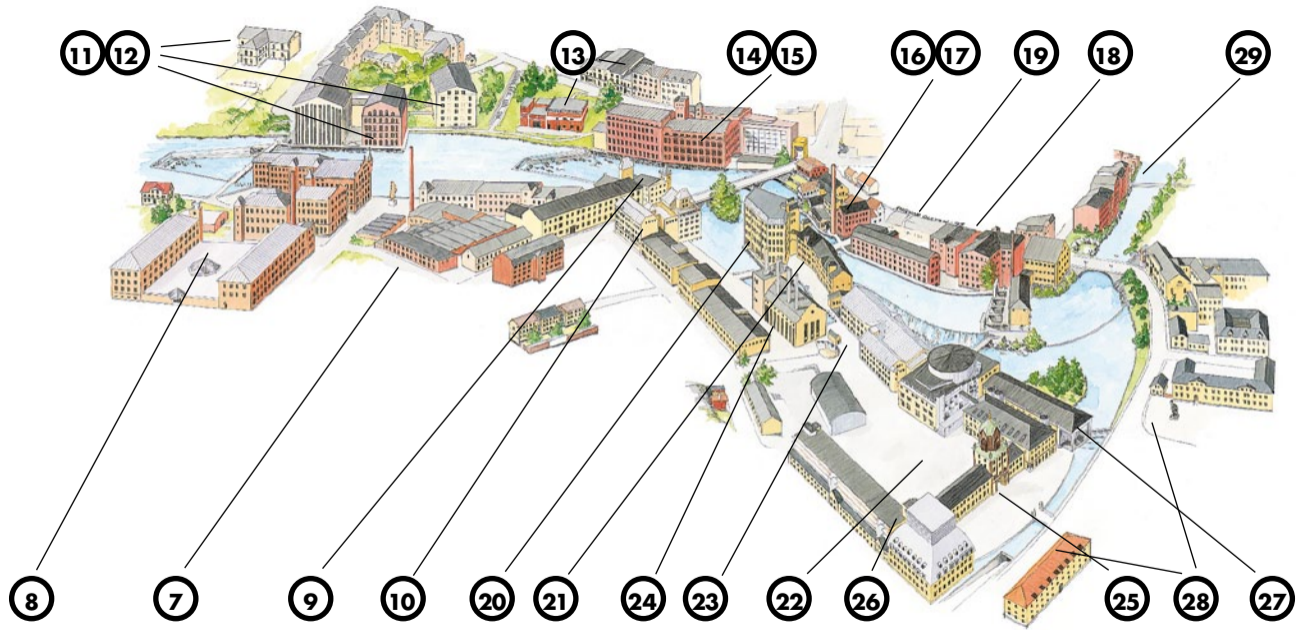
◎ VAD HAR INDUSTRILANDSKAPET FÖR SKYDD?

Hela området blev förklarat som riksintresse under 1980-talet av Riksantikvarieämbetet.

De förändringar som sker måste göras mycket varsamt och efter länsstyrelsens medgivande.

Strykjärnet, Stadsmuseet, Holmentornet, Bergslagsgården och Swartziska huset är byggnadsminnen.

7 GRYTSOMRÅDET **8** PRONOVA **9** BERGS FABRIKER OCH STRÖMS AB
10 KVARTERET GAMLA HOLMARN **11-12** DRAGSOMRÅDET MED SPINNHUSET
13 KRAFTVERKET HOLMEN OCH ARBIS **14-15** KÅKENHUS **16-17** STADSMUSEET
18 KVARTERET KVARNEN **19** VÄSTGÖTEGATAN **20** LAXHOLMEN **21** STRYKBRÄDAN
22 KVARNHOLMEN **23** BOMULLSPINNERIET **24** VÄRMEKYRKAN
25 HOLMENTORNET **26** TELIAHUSET **27** LOUIS DE GEER KONSERT & KONGRESS
28 GAMLA TORGET OCH KONSTANTINOPEL **29** NYBORGS, BRYGGERIET OCH TUPPENOMRÅDET

Skönlitteratur

Lars Ardelius
Albert Engström

"Kronprinsarna", 1972
"Gärbotten", ingår i "Medan
det jäser", 1918

Reidar Jönsson
Moa Marinsson

"En borgares död", 1971
"Mor gifter sig", "Kungens
rosor", "Kyrkbröllop",
"Kvinnor och äppelträd –
Sallys söner", "Sallys söner"
böckerna om Elise, 1971-73
"Trälarna", en serie om åtta
böcker 1973-1979

Hans Peterson
Sven Wernström

Facklitteratur
Björn Horgby

"Den diciplinerade arbetaren", 1986. "Surbullestan", 1989. "Egenninne och skötsamhet, om arbetarkulturen i Norrköping 1850-1940". "Då det brann i gaveln", 1991. "Dom där, om främlingsfientlighet i arbetarleden", 1996.

Annika Alzén

"Fabriken som kulturarv", 1996

Sten Andersson

"Textilen som försvann, en studie om strukturomvandlingen" 1987.

Lena Wernevik

"Bullakandidater", 1991, fem textilarbeterskor minns.

Lars Themaenius

"Industrilandskapets födelse", 1988. Utgiven av N:s Polytekniska förening.

Om arkitektur:

Kerstin Sandberg

"Carl Theodor Malm 1815-1890. En arkitekt och storbyggmästare i landsorten", "Werner Northun, en provinsarkitekt kring sekelskiftet", 1992.

"Industrilandskapet vid Strömmen i Norrköping, västra och östra delen". 1981, 1984. Norrköpings kommuns utredningskommitté.

Om Norrköpings historia allmänt:

Birgit Gejvall-Seger "Boken om Norrköping", 1978
Arne Malmberg "Stad i nöd och lust", 1983
Björn Helmfrid red. "Norrköpings historia", 6 vol.:ill, 1965-76

På Norrköpings Stadsmuseum finns permanenta utställningar om Norrköping som textilstad och om textilarbetarens arbets- och livsvillkor.

Flera filmer om textilen finns att se på museet.

Fler platser att söka kunskap:

Arbetets museum har referensbibliotek. Norrköpingsrummet på Norrköpings stadsbibliotek. Norrköpings stadsarkiv.

NORRKÖPINGS INDUSTRILANDSKAP VID MOTALA STRÖM

